

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางและเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน
3. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
4. แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง
5. แนวคิดความขัดแย้ง
6. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

Bruce Mitchell(1997 อ้างใน สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2542: 31) ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น นักวางแผน นักสิ่งแวดล้อม ข้าราชการและประชาชน ฯลฯ ต้องทำความเข้าใจอย่างลึก คือ แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเป็นเรื่องทางกายภาพ แต่ก็เกี่ยวข้องกับคน วิถีชีวิต และสังคมโดยรวม ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง(Change) ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความไม่แน่นอนหรือความไม่คงที่ (Uncertainty) และความขัดแย้ง(Conflict) และกระบวนการหนึ่งที่น่าจะเป็นเครื่องมือในการลดการเผชิญหน้าและความแตกแยกของการช่วงชิงและจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน คือ การใช้กระบวนการพัฒนาคนและศักยภาพของคนและชุมชนเพื่อการพัฒนา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

The DPA/ROCHE CONSORTIUM (2539 อ้างใน สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2542: 15-18) ได้วิเคราะห์และนำเสนอหลักการที่สำคัญต่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 7 หลักการ คือ

หลักการที่หนึ่ง หลักการทางนิเวศวิทยา (Ecosystem Approach) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ซึ่งจำเป็นจะต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆพร้อมกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านเทคนิควิชาการ เพื่อให้เห็นถึงการพิจารณาองค์ประกอบต่างๆอย่างเป็นระบบ มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงและผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หลักการที่สอง การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable Action) ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่ในปริมาณและมีความสามารถในการรองรับธรรมชาติที่จำกัด จึงต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์และการจัดการที่ชาญฉลาด สร้างความสมดุลกับความต้องการทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักการที่สาม วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participative Approach) ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สาธารณชนทราบถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยผ่านกระบวนการที่เปิดเผยมิ ระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมกันจัดทำแผนงาน โครงการต่างๆ

หลักการที่สี่ การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-oriented Problem) ให้ความสำคัญกับปัญหาที่แท้จริง มีการจัดทำแผนแบบผสมผสาน และจัดทำแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ เพื่อให้สามารถดำเนินการตามแผนงานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ห้า การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive Management) เป็นการตัดสินใจจาก ข้อมูลที่ถูกต้อง มีการประสานงานหรือรวมแนวคิดใหม่ๆ มีการติดตามประเมินผลเป็นระยะๆ มีความยืดหยุ่นสามารถปรับเปลี่ยนแผนได้ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

หลักการที่หก ความเสมอภาค (Equal Emphasis) ให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านวิชาการ ในการจัดทำแผน และ

หลักการที่เจ็ด มองการณ์ในอนาคต (Future Orientation) การวางแผนต้องมีเป้าหมายระยะยาวในอนาคต มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล จนมีข้อตกลงและความเห็นชอบร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย พื้นที่ดำเนินการ และวิธีการปฏิบัติ

ยศ สันตสมบัติ (2544: 116-118) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ได้ใช้ชีวิตในลักษณะพึ่งพาและผูกพันกับธรรมชาติมาเนิ่นนานหลายชั่วอายุคน มิได้จำกัดอยู่แค่เพียงในเรื่องของอาหารและยาเท่านั้น หากแต่เชื่อมโยงไปถึงการพัฒนากระบวนการผลิตและการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติอย่างลึกซึ้งนั้นมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบ ตัวอย่างของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรเหล่านี้ไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในการจัดการความขัดแย้งภายในและระหว่างชุมชน การปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของยุคสมัย ด้วยการปรับภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ๆ ตลอดจนการรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการปรับประยุกต์ระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา การทำความเข้าใจระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ต้องอาศัยมุมมองในลักษณะที่เป็นองค์รวม และเน้นทำความเข้าใจกับพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติท่ามกลางเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของกลุ่มต่างๆ จึงเป็นระบบที่เคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติเดิมและการผลิตใหม่ของระบบการจัดการเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พิจารณาอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร และชุมชนกับสังคมภายนอกอย่างรอบด้านและเป็นพลวัต การทำความเข้าใจกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นจึงต้องเริ่มต้นด้วยกรอบคิดหลักอย่างน้อย 5 ประการด้วยกัน คือ

แนวความคิดประการแรก คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ เป็นแนวความคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากรและแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเพียงด้านเดียว อาจทำให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ขณะเดียวกันก็มีผลในด้านทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากรและความยากจน เพราะชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากรและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การพิจารณาระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในบริบทของการพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียวและขาดความสมดุลจึงช่วยให้เราทำความเข้าใจกับปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างมีสัมพันธ์กับภายนอกได้อย่างชัดเจน

แนวความคิดประการที่สอง คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน จากมิติทางด้านวัฒนธรรม มองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เช่น การมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในป่าไปพร้อมกัน การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติด้านวัฒนธรรมทำให้เรามองความเชื่อบางประการของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้ไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึง “อุดมการณ์ อำนาจ” ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานในการวางกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และจารีตประเพณีต่างๆเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม อุดมการณ์อำนาจในรูปของความเชื่อดังกล่าวมีการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป หรือการปรับความเชื่อทางศาสนามาเป็นพิธีการบวชต้นไม้เพื่อเป็นพลังในการต่อสู้กับการลักลอบตัดไม้ของนายทุนจากภายนอก เป็นต้น เป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต จารีตประเพณี ระบบการผลิตและกฎเกณฑ์ในการรักษาป่าที่แตกต่างกันออกไป และยังเป็นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรี สิทธิในการเป็นมนุษย์และสิทธิตามธรรมชาติในการใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ทุกกลุ่ม

แนวความคิดประการที่สาม คือ การมองระบบการจัดการทรัพยากรว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง “กรรมสิทธิ์” ตามระบบกฎหมายตะวันตกซึ่งแบ่งกรรมสิทธิ์ออกเป็นเพียง 2 ลักษณะ คือ ทรัพย์สินของรัฐ (State Property) และทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private Property) ระบบกรรมสิทธิ์ในลักษณะเช่นนี้มองทรัพยากรเป็นเสมือน “สินค้า” ที่สามารถซื้อขายได้และเจ้าของมีอำนาจเด็ดขาดในการใช้ตามความพอใจของตน ในทางตรงกันข้าม ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของ “สิทธิการใช้” (User's Right) และมีระบบการจัดการ โดยชุมชนและองค์กรชุมชน เป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมตั้งแต่ครั้งโบราณและยังพบเห็นได้ในชุมชนท้องถิ่นมากมายในเขตภาคเหนือตอนบน ระบบดังกล่าวได้รับการรับรองจากระบบกฎหมายโบราณ เช่น มังรายศาสตร์ เป็นต้น แต่เมื่อรัฐไทยได้รับเอาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายตะวันตกและระบบการจัดการแบบรวมศูนย์มาใช้ ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐกับระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนจึงมีความถักถักและกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรดังเช่นในปัจจุบัน

แนวความคิดประการที่สี่ คือ การมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็น ขบวนการทางสังคม (Social Movement) อาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนาน หรืออาจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอก บ่อยครั้งที่ระบบการจัดการของชุมชนในฐานะ ขบวนการสังคม มิได้จำกัดตนเองอยู่แต่เพียงชุมชนแห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดดๆ หากแต่เป็นการรวมตัวกันของชุมชนหลายๆชุมชนในลักษณะของ “เครือข่าย” เช่น เครือข่ายของชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกัน การจัดการทรัพยากรของชุมชนจึงเป็นขบวนการสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายภายในบริบทของระบบนิเวศแห่งหนึ่งเพื่อพิทักษ์กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

แนวความคิดประการที่ห้า คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากรเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของ วัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชนชนบทและยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน

สำหรับระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจจำแนกออกเป็นประเด็นใหญ่ได้ 3 ประเด็น คือ

1. **หลักการจัดการ** โดยทั่วไประบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน 4 ประการ คือ ประการแรก การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ประการที่สอง การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก และความเป็นธรรมทางสังคม ประการที่สาม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

2. **วิธีการจัดการ** วิธีการจัดการป่าของชุมชนอาจจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก มีการจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่างๆ เช่น ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอย ฯลฯ และทำการกำหนดขอบเขตป่าของชุมชน รวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่างๆอย่างชัดเจน ลักษณะที่สอง มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ลักษณะที่สาม มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราวเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน และมีการจัดตั้งองค์กรของชุมชนขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแล ตรวจสอบ และควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

โดยกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่ามักมีลักษณะร่วมกันหลายประการ เช่น ห้ามมิให้ตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำโดยเด็ดขาด ในกรณีของป่าใช้สอยที่ยอมให้มีการใช้ประโยชน์ได้ การใช้ประโยชน์ เช่น การเก็บหาอาหารหรือของป่า จะต้องเก็บเท่าที่จำเป็น นอกจากนั้นยังอาจมีการกำหนดค่าปรับและบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน ในพื้นที่ที่มีปัญหาคนภายนอกลักลอบเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลักลอบตัดไม้ อาจมีการจัดเวรยามเพื่อเดินตรวจพื้นที่เป็นประจำ และเมื่อพบผู้กระทำผิดมักจะยึดของกลางไว้เป็นสมบัติส่วนรวม ส่วนผู้กระทำผิดนั้น ชาวบ้านมักใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือนก่อน หากแต่ตกลงกันไม่ได้หรือมีการฝ่าฝืนซ้ำอีกจึงจะส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ของทางการ

3. รูปแบบการจัดการ การจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายออกไปตามแต่เงื่อนไขทางกายภาพและสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละพื้นที่ ซึ่งอาจแบ่งรูปแบบการจัดการป่าชุมชนออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

3.1. รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี พบรูปแบบนี้ได้ชุมชนดั้งเดิมทั้งในภาคเหนือและภาคอีสาน การจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณี หมายถึง การนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อในเรื่องผี และการยึดมั่นในวิถีคิดว่าด้วยสิทธิชุมชน สิทธิการใช้และสิทธิตามธรรมชาติ เป็นต้น มีการประกอบพิธีกรรมและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต ระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

3.2. รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ ในพื้นที่บางแห่งที่สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับหรือถูกละเมิดจบบ้าง เช่น มีความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกสูง หรือพื้นที่ที่มีพลังกดดันต่อป่าค่อนข้างมาก เช่น มีการลักลอบตัดไม้ หรือในบางพื้นที่ป่าเริ่มเสื่อมสภาพ ชาวบ้านอาจนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีบวชต้นไม้ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการรักษาป่าของชุมชน เพื่อระงับยับยั้งขบวนการลักลอบตัดไม้จากภายนอก เป็นต้น ในบางพื้นที่อาจนำเอารูปแบบการจัดการแบบเป็นทางการมาประยุกต์ใช้ เช่น มีการประชุมปรึกษาหารือและร่างระเบียบข้อบังคับในการใช้พื้นที่ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร โดยอาจให้องค์กรที่เป็นทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน และสภาตำบลให้การรับรอง เป็นต้น บางพื้นที่อาจมีการประยุกต์ความคิดใหม่ๆ จากคำแนะนำของพระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น

3.3. รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในบริบทของการแย่งชิงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน บางครั้งรูปแบบของการจัดการทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายของรัฐ เช่น การต่อสู้กับสัมปทานไม้ การประกาศเขตอุทยาน เป็นต้น โดยมีการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อสร้างแผนงานในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชนเองเพื่อสร้างอำนาจต่อรองทางการเมือง

วิชुरย์ เพิ่มพงศาเจริญ (2536 อ้างใน หัตถยา วิเศษ และคณะ. 2543: 18) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในท้องถิ่น มี 3 ประการ คือ

1. การจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม ในทัศนะแบบองค์รวม การจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น จะมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดิน เป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กันในระบบนิเวศวิทยา ไม่ได้แบ่งแยกตามสาขา โดยคำนึงถึงผลประโยชน์และหน้าที่ของทรัพยากรแต่ละชนิดเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม ทั้งในความสัมพันธ์เชิงกายภาพและเชิงจิตใจ เช่น ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

2. การจัดการทรัพยากรโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีเงื่อนไข ความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด

3. การจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะการกระจายอำนาจสู่ชุมชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดการเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เช่น การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าชุมชน การจัดการทรัพยากรน้ำในลักษณะระบบเหมืองฝาย ลักษณะพิเศษของการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้คือ ชุมชน และสมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดการ มีการจัดองค์กรในลักษณะต่างๆ เช่น กลุ่มประเพณี ผู้อาวุโส กรรมการหมู่บ้าน กรรมการวัด เป็นต้น

ยศ สันตสมบัติ (2544: 157-159) ได้จำแนกป่าชุมชนในภาคเหนือออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

ประเภทที่หนึ่ง คือ ป่าต้นน้ำ เป็นป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีขนาดตั้งแต่ 300 ไร่จนถึง 70,000 ไร่ ชาวบ้านจะมีความหวงแหนป่าต้นน้ำเป็นพิเศษ ไม่อนุญาตให้สมาชิกของชุมชนเข้าไปตัดไม้หรือใช้ประโยชน์โดยมีประเพณีความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องผี และแม้ว่าชาวบ้านจะปกป้องรักษาป่าต้นน้ำโดยมีขอบเขตชัดเจนตามประเพณีมาเป็นเวลานานแต่พื้นที่เหล่านี้ก็มักถูกรัฐจัดให้เป็นป่าสงวนหรือเขตอุทยานแห่งชาติ เพราะรัฐไม่ยอมรับประเพณีกฎเกณฑ์ของท้องถิ่น ยังผลให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในพื้นที่ป่าประเภทนี้หลายแห่ง ระหว่างชาวบ้านกับรัฐและระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มธุรกิจภายนอก

ป่าประเภทที่สอง คือ ป่าประเพณี เป็นป่าประเภทที่ผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อ เช่น ป่าที่ตั้งของหอศีลารักษ์ต่างๆ ป่าช้า คอนปู้ตา เป็นต้น โดยมักจะมีขนาดเล็กกว่าป่าต้นน้ำมีขนาดตั้งแต่ 30-300ไร่ และตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าป่าต้นน้ำ ป่าประเพณีมักจะมีอยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์เพราะชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวนด้วยเกรงอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะคลั่งบันดาลให้ผู้ล่วงละเมิดได้รับภัยพิบัติต่างๆ ป่าเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องสิทธิครอบครองระหว่างชาวบ้านกับรัฐรวมทั้งการแย่งชิงจากกลุ่มธุรกิจภายนอกอยู่บ่อยครั้ง

ป่าประเภทที่สาม คือ ป่าใช้สอย เป็นพื้นที่ป่าใกล้ชุมชน ชาวบ้านกินพื้นที่ไว้เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าเก็บสมุนไพร ป่าเก็บตอง ป่าเก็บเห็ด เป็นต้น พื้นที่ป่าประเภทนี้มักไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร เช่น เป็นดินลูกรัง และมักมีขนาดเล็กอยู่กระจัดกระจายรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์ในการใช้ เพื่อป้องกันไม่ให้ป่าใช้สอยถูกใช้มากจนเกินไป โดยป่าประเภทนี้มักอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นไม่ยอมรับกฎเกณฑ์การรักษาป่า ด้วยถือว่าเป็นที่หลวง ทำให้เกิดกรณีขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียงอยู่เป็นประจำ

สวนเมืองหรือป่าเมืองเป็นระบบนิเวศเกษตรเก่าแก่ดั้งเดิมที่พบเห็นได้ทั่วไปในเขตพื้นที่สูงของภาคเหนือตอนบน ผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ มุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อยังชีพและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมมากกว่าการผลิตเพื่อขายสมาชิกของชุมชนเหล่านี้ทำหน้าที่ดูแลรักษาผืนป่าไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่า ดำเนินชีวิตในลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติทำให้ป่าเมืองเป็นระบบนิเวศเกษตรที่ควรเรียนรู้ ในฐานะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กในเขตภูเขาที่มีพื้นที่ติดต่อกับป่าดิบเขา

ต้นเมือง(Camellia Sinensis) เป็นพืชพันธุ์เดียวกับชา เจริญงอกงามได้ดีในพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 600 เมตร หรือมากกว่านั้น โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ในเขตจังหวัดตาก เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ และน่าน ประวัติศาสตร์ของการทำสวนเมืองในภาคเหนือของไทยนั้นยังไม่มีการศึกษาอย่างชัดเจน ในภาคเหนือของไทยมีต้นเมืองขึ้นอยู่อย่างกระจัดกระจายโดยต้นเมืองจะขยายพันธุ์ตามธรรมชาติภายหลังจากการตัดฟันแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วปล่อยให้พื้นที่ทิ้งไว้ให้ฟื้นตัว ต้นเมืองที่ขึ้นเองตามธรรมชาติจะเจริญเติบโตเคียงคู่กับไม้ป่าประจำถิ่นที่ฟื้นตัวขึ้น โดยเมืองจะอาศัยร่มเงาของไม้อื่นๆและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เมืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและมีการปลูกแซมในสภาพป่าธรรมชาติและป่าฟื้นฟูสภาพทั่วไป หากมองเผินๆแล้วจะ

แลดูคล้ายกับสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์มีไม้ขึ้นหนาที่บ การเข้าไปทำสวนเมียงของชาวบ้านจึงเป็นการเข้าไปถางต้นไม้รอบต้นเมียงออกแล้วปล่อยให้เมียงเจริญเติบโต การที่เมียงเจริญงอกงามได้ดีภายใต้ร่มเงาของไม้อื่นทำให้ชาวป่าเมียงพยายามรักษาสภาพป่าธรรมชาติเอาไว้เป็นอย่างดี ป่าเมียงจึงเป็นทั้งระบบการผลิตที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและเป็นส่วนหนึ่งของป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้สูงให้ร่มเงาอยู่รอบสวน

ป่าเมียงหรือสวนเมียงเป็นพื้นที่สวนที่มีลักษณะของป่า มีต้นไม้ขึ้นระกระกระไม่เป็นแถว เป็นแนว การที่ครัวเรือนขนาดเล็กดูแลและเก็บเมียงในพื้นที่แห่งหนึ่งทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นสวน แต่เนื่องจากสวนเหล่านี้มีบริเวณต่อกันเป็นผืนใหญ่โดยไม่มีการแบ่งเขตแดนหรือการปักรั้วแสดงอาณาเขตอย่างชัดเจนเหมือนกับการทำสวนโดยทั่วไปจึงทำให้มีสภาพเหมือนป่า และนิยมเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าป่าเมียง เรียกชุมชนว่าบ้านป่าเมียงและผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ว่า ชาวป่าเมียง

เมียงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคและเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเมืองมาเป็นเวลาช้านาน คนเมืองในภาคเหนือนิยมเที่ยวเมียงหลังรับประทานอาหารเช้าหรือเป็นของว่างต้อนรับแขกผู้มาเยือนหรือในการทำงานบุญและงานเลี้ยงฉลองในโอกาสต่างๆ มักต้องมีเมียงเป็นของต้อนรับ การบริโภคเมียงยังเชื่อว่า ช่วยให้มีความกล้าถึงวังชาติกลับมาหลังทำงานเหน็ดเหนื่อย เพราะคุณสมบัติของเมียงช่วยกระตุ้นประสาทให้มีความรู้สึกสดชื่นเช่นเดียวกับชา ช่วยให้ผู้บริโภคสามารถทำงานได้นานขึ้นโดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย นอกจากนี้ การทำสวนเมียงยังเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม นั่นคือความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในหมู่บ้าน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิต พ่อค้า และผู้บริโภคในพื้นที่ราบ สำหรับผู้ผลิตหรือชาวป่าเมียงนั้นมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานมาก สวนเมียงจึงเป็นแหล่งของการทำงานสำคัญในเขตที่สูง ซึ่งก่อให้เกิดรายได้แก่ผู้ว่างงานทั้งในเขตพื้นที่ราบและเขตที่สูง รวมทั้งเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้นในเขตพื้นที่สูงและพื้นที่ใกล้เคียง ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองที่อยู่บนที่สูงกับคนเมืองในเขตพื้นที่ราบ ชาวสวนเมียงมักขาดแคลนอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว ชาวสวนเมียงบนที่สูงมักจะนำเมียงมาขายให้กับชาวพื้นที่ราบ แล้วซื้อข้าวพร้อมกับของใช้กลับไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวป่าเมียงกับชาวพื้นที่ราบจึงเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันและกัน

ชาวป่าเมืองที่อาศัยอยู่บนที่สูงในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยประกอบไปด้วยชาวไทยชนหรือคนเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อาทิ ชาวขมุ ลัวะและถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวขมุ ซึ่งอพยพขึ้นไปตั้งถิ่นฐานบนที่สูง ประกอบอาชีพทำการเกษตรในป่าและเก็บใบเมี่ยงเพื่อขายเป็นรายได้ การศึกษาของ Preechapanya(1996 อ้างใน พรชัย ปรีชาปัญญา และพงษ์ศักดิ์ สหุณาฬ. 2541: 6) ที่อำเภอคดยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าชาวบ้านป่าเมี่ยงดั้งเดิมในพื้นที่นี้สืบเชื้อสายมาจากชาวขมุจากจังหวัดบ่อแก้วของประเทศลาว ซึ่งอพยพเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ไร่เพื่อปลูกข้าวและเก็บเมี่ยงจากป่ามาขายเป็นรายได้ ชาวขมุกลุ่มนี้ได้พัฒนาพื้นที่ดังกล่าวจนกลายเป็นสวนเมี่ยงที่มีอายุกว่า 150 ปี ในระยะแรก ชาวขมุจะเก็บเมี่ยงจากป่าแต่เพียงอย่างเดียว แต่ในเวลาต่อมาได้เริ่มปรับปรุง พื้นที่ให้เป็นสวนโดยทำการตัดต้นไม้บางส่วนออกเพื่อให้ต้นชาแตกออกเป็นพุ่มเตี้ยๆ และเก็บใบได้โดยสะดวก หลังจากนั้นจึงเริ่มมีการทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่าและพัฒนาเทคนิคในการกำจัดวัชพืช มีการแบ่งดินชาเพื่อแสดงการเป็นเจ้าของและแบ่งที่ดินออกเป็นสวนเมี่ยงของแต่ละครัวเรือน ต่อมาในภายหลังจึงเริ่มมีคนเมืองหรือชาวไทยชนอพยพขึ้นไปบนที่สูงเพื่อบุกเบิกที่ดินทำกินและไปรับจ้างเป็นคณงานเก็บเมี่ยงในช่วงว่างเว้นจากการทำนา(Keen. 1978 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ. 2544: 145) และบางส่วนก็แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน นานวันเข้าวัฒนธรรมของคนเมืองก็เริ่มคูดกลืนและครอบงำวัฒนธรรมเดิมของชาวขมุ จนทำให้ชาวป่าเมี่ยงกลายเป็นคนเมืองในที่สุด

นอกจากบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และการจัดการป่าอย่างยั่งยืนแล้ว ป่าเมี่ยงยังเป็นแหล่งรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่เพียงแต่เฉพาะของสายพันธุ์ชาและไม้ป่าเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพืชและสัตว์อื่นๆมากมาย ป่าเมี่ยงจึงเป็นทั้งระบบนิเวศเกษตรและระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดและดำเนินมาเป็นเวลานานนับพันปี ในด้านของระบบนิเวศเกษตรป่าเมี่ยงประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของพืช ทั้งที่เป็นอาหารและเป็นวัตถุดิบเพื่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน องค์ประกอบสำคัญของป่าเมี่ยงประกอบไปด้วย ต้นไม้ ชา ไม้พื้นล่างและวัช โดยต้นไม้มีบทบาทในการควบคุมบรรยากาศใกล้ผิวดินและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ส่วนไม้พื้นล่างมีส่วนช่วยลดการชะล้างพังทลายของดินและมีบทบาทต่อการงอกและการเจริญเติบโตของกล้าไม้ ในด้านของระบบการจัดการทรัพยากร ป่าเมี่ยงเป็นระบบที่เน้นการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ป่าเมี่ยงเป็นทั้งป่ากันชนเพื่อปกป้องป่าต้นน้ำ เป็นระบบการจัดการแนวกันไฟเพื่อปกป้องภัยจากไฟป่า และเป็นระบบที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

การศึกษาของ Preechapanya(1996 อ้างใน พรชัย ปรีชาปัญญา และพงษ์ศักดิ์ สหุณาฬุ, 2541: 8) ศึกษาป่าเมี่ยงที่ลุ่มน้ำแม่ดอนหลวง พบพืชจำนวน 91 ชนิด จาก 48 ตระกูล ประกอบไปด้วยไม้ใหญ่ ไม้พุ่ม พืชที่อาศัยบนต้นไม้อื่น ไม้เลื้อย พืชกาฝาก เฟิร์น ไม้ล้มลุก และหญ้า ป่าเมี่ยงจึงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย โดยเฉพาะพืชที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพืชอาหารทั้งที่ปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม้ยี่นต้นที่เกษตรกรปลูกและปล่อยให้ขึ้นเองเพื่อเป็นร่มเงาแก่ต้นชาและเพื่อเป็น ไม้ฟืนสำหรับนั่งเมียง หรือเก็บไว้สำหรับประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่น เช่น การสร้างและซ่อมแซมบ้านเรือน รวมทั้งพืชสมุนไพร และไม้ยี่นต้นที่ดูแลรักษาไว้เพื่อควบคุมความสมดุลของระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น ป่าเมี่ยงจึงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์มากกว่าการผลิตสินค้า

นอกจากนั้น คุณลักษณะที่สำคัญของป่าเมี่ยงในฐานะที่เป็นระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งทำหน้าที่ในการลดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ทั้งจากความรุนแรงของน้ำฝนที่กระทบเม็ดดิน และการไหลบ่าของน้ำหน้าดินที่พัดพาอนุภาคของดินไป อีกทั้งยังช่วยลดความรุนแรงของพลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ซึ่งทำให้การระเหยของน้ำลดลง ช่วยเพิ่มความชื้นให้กับดินและอากาศโดยรอบ วิธีการผลิตในระบบป่าเมี่ยงยังปลอดจากการใช้สารเคมี อาทิ ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงซึ่งเป็นอันตรายต่อคุณภาพของน้ำในลำธาร ไม้ชั้นล่างในป่าเมี่ยงยังช่วยกรองน้ำไหลบ่าหน้าดิน เพื่อให้มีการตกตะกอนและการพังทลายของหน้าดินน้อยลง คุณลักษณะดังกล่าวทั้งหมดแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ป่าเมี่ยงเป็นระบบนิเวศเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งที่ควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเป็นตัวแทนสำคัญประการหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนที่สูงต่อไป

สำหรับการวิเคราะห์พลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแรงกดดันต่อการใช้และการจัดการป่า อาจแบ่งแยกพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของป่าชุมชนในภาคเหนือออกได้เป็น 4 ยุคด้วยกัน คือ

1. ยุคบ้านป่าหรือยุคการตั้งถิ่นฐาน โดยยศ สันตสมบัติ, 2544: 158-159 กล่าวว่าเกือบทุกชุมชนที่ศึกษามีระยะเวลายาวนานมาก ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนไปจนถึงราวปี พ.ศ. 2500 ซึ่งในช่วงเวลานี้แรงกดดันต่อป่ามีน้อยเนื่องจากประชากรมีไม่มากนักและระบบการผลิตยังเน้นการยังชีพเป็นหลัก โดยเริ่มจากการบุกเบิกที่ราบในป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ แล้วค่อยๆ ปรับปรุงไร่บางสวนที่สามารถสร้างฝายทดน้ำจากลำห้วยเข้ามาใช้ได้ให้เป็นนาดี ทำให้เกิดระบบการเกษตรที่ถาวรและมั่นคง ที่นาได้ผูกโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับลำห้วยและป่าต้นน้ำอย่างแนบแน่น จนกลายเป็นรากฐานของความคิดเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงของการผลิตใน

ภาคเกษตร นอกจากที่นาแล้วยังมีการทำไร่และสวน เช่น สวนเม็ยงในบางพื้นที่ ที่ดินทำกินไม่ว่าจะเป็นไร่ นา หรือสวนได้มาด้วยการบุกเบิกที่ป่าและสืบเป็นมรดกภายใต้การควบคุมดูแลของกลุ่มเครือญาติ โดยมีการยอมรับสิทธิการใช้ของกันและกันตามประเพณี แต่ละชุมชนจะมีการระบุขอบเขตพื้นที่ป่าของตนเองอย่างชัดเจนและจะไม่ล่วงล้ำไปในอาณาบริเวณของบ้านอื่น เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการผิดผี อำนาจในการจัดการป่าของชุมชนจะแสดงออกโดยผ่านความเชื่อในเรื่องผีนี้เอง

2. ยุคทำไม้ ส่วนใหญ่จะเริ่มประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 ซึ่งมีการตัดไม้และสร้างแรงกดดันต่อป่าอย่างขนานใหญ่จนพื้นที่ป่ารอบๆชุมชนลดลงอย่างรวดเร็ว และสิ้นสุดลงในราวปี พ.ศ. 2525 เมื่อชาวบ้านเริ่มต่อต้านการทำไม้ แต่ก็เชื่อว่าการทำไม้จะหมดลงโดยสิ้นเชิง หากเพียงลดความเข้มข้นลงไปเท่านั้น โดยทั่วไปแล้วการทำไม้มิได้เกิดจากการริเริ่มของชุมชนท้องถิ่นหากแต่เกิดจากการที่ชุมชนสูญเสียอำนาจในการควบคุมป่าไม้ให้กับภายนอก ทำให้สัมปทานทำไม้ทั้งหมดถูกกฎหมายและสัมปทานเดือนเริ่มเข้ารุกรานพื้นที่ป่าชุมชนแทบทุกพื้นที่ ปฏิกริยาของชาวบ้านต่อการทำไม้มีความแตกต่างหลากหลายออกไป ชาวบ้านในบางพื้นที่เริ่มตัดไม้เนื้อแข็งเพื่อสร้างบ้านหรือตัดไม้ขายบ้าง โดยการสนับสนุนของผู้นำชุมชนและอำนาจภายนอก ในบริเวณที่มีการก่อตั้งเตาบ่มยาสูบ ชาวบ้านอาจทำการตัดไม้เพื่อทำเป็นฟืนส่งโรงงานบ่มยาสูบด้วย ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านหลายๆพื้นที่ เช่น แม่ฮ่องสอน น่าน และพะเยา ได้ทำการต่อต้านสัมปทานจนบางแห่งต้องล้มเลิกโครงการไป

3. ยุคพืชพาณิชย์ เริ่มตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2518 โดยการเริ่มปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อย่างกว้างขวางในภาคเหนือโดยการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐ การปลูกพืชพาณิชย์มีผลอย่างมากต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า เพราะทำให้การขยายพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว การปลูกพืชพาณิชย์ยังทำให้เกษตรกรจำต้องพึ่งตลาดและการลงทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้น

4. ยุคการแย่งชิงทรัพยากร เริ่มปรากฏในภาคเหนืออย่างชัดเจนในช่วงปี พ.ศ. 2528 ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า ล้วนมีพื้นฐานมาจากการขยายอำนาจรัฐในการจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเอื้อต่อธุรกิจเอกชนที่อยู่นอกเขตป่า แต่กลับเข้มงวดกวดขันต่อการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านที่มีถิ่นฐานอยู่ในเขตป่า ผลของนโยบายดังกล่าวทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่าง 4 ฝ่าย คือ รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ ชุมชน และชาวบ้านกลุ่มต่างๆในชุมชน ปรากฏเป็นปัญหาในระดับท้องถิ่นอยู่ด้วยกัน 4 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก รัฐพยายามยึดเอาทรัพยากรจากชาวบ้าน โดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์ และไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตามประเพณีของชาวบ้าน

รูปแบบที่สอง ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจโดยการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ใช้อิทธิพลปิดกั้นสิทธิการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านที่มีอยู่เดิม รูปแบบที่สาม เป็นการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน และรูปแบบที่สี่ เป็นการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเดียวกันทั้งที่มีฐานะแตกต่างกันหรือมีความขัดแย้งกันในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน การแย่งชิงทรัพยากรทั้ง 4 รูปแบบได้สร้างความกดดันต่อการใช้ป่าและยังผลให้ป่าถูกทำลายมากยิ่งขึ้น

สรุป แม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเป็นเรื่องทางกายภาพ แต่ก็มี ความเกี่ยวข้องกับคน วิถีชีวิต และสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งการทำความเข้าใจในระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้นจำเป็นต้องมองอย่างองค์รวม เน้นทำความเข้าใจกับพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติท่ามกลางเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา พิจารณาถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร ชุมชนกับสังคมภายนอก อย่างรอบด้านและเป็นพลวัต โดยอาจเริ่มต้นด้วยกรอบคิดหลักอย่างน้อย 5 ประการ คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบนิเวศ มองจากมิติทางด้านวัฒนธรรม มองว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน มองในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม และมองในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์พื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยหลักการสำคัญในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 7 หลักการ ได้แก่ หลักการทางนิเวศวิทยา พิจารณาปัจจัยต่างๆ พร้อมกันอย่างเป็นระบบ หลักการปฏิบัติอย่างยั่งยืน ต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ และการจัดการที่ชาญฉลาด หลักการมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้สาธารณชนทราบและมีส่วนร่วมในแผนงานโครงการต่างๆ หลักการเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ ให้ความสำคัญกับปัญหาที่แท้จริง หลักการจัดการอย่างเหมาะสม การตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลที่ถูกต้อง มีการประสานงาน ติดตามผล ยึดหยุ่นตามสภาพการณ์ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง หลักการเสมอภาค ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน และหลักการมองการณ์ในอนาคต ต้องมีเป้าหมายระยะยาว และมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

ในส่วนจากรูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกันหลากหลายออกไปตามแต่เงื่อนไขทางกายภาพ และสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละพื้นที่ อาทิ การจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม การจัดการทรัพยากรโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะการกระจายอำนาจสู่ชุมชน เป็นต้น และสำหรับป่าชุมชนนั้นจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ

คือ ป่าต้นน้ำ ป่าประเพณี และป่าใช้สอย โดยอาจแบ่งรูปแบบการจัดการออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การจัดการตามจารีตประเพณี การจัดการแบบประยุกต์ และการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

นอกจากนี้จากแนวคิดและงานการศึกษาจะเห็นได้ว่าชุมชนหมู่บ้านสามารถจัดการทรัพยากรส่วนรวม อาทิ ทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสมาชิกทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันและควบคุมอัตราการใช้ให้เหมาะสมกับขีดความสามารถของระบบนิเวศ โดยสถาบันหมู่บ้านเป็นกลไกในการจัดการดูแลอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืนของระบบทรัพยากรและความมั่นคงของวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งในกรณีของชุมชนป่าเมี่ยงที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายล้อมรอบบริเวณเทือกเขาฝิ่นน้ำ นอกจากจะเป็นป่ากันชนที่ช่วยปกป้องต้นน้ำลำธารแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการบุกรุกของคนภายนอกที่เข้าไปทำประโยชน์

2.2. แนวคิดการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน

การท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชนถือได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประเภทหนึ่ง โดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดจากการนำแนวคิดที่สำคัญ 2 แนวคิดมาผนวกกันนั่นก็คือ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) และแนวคิดทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Conservation) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่โดยรวมแล้วประกอบด้วย ธรรมชาติที่ให้ความพอใจแก่นักท่องเที่ยว กติกาและความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืน การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชนเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบหนึ่ง

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมากและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ทั้งในกลุ่มของนักท่องเที่ยวชาวไทย และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งผู้ประกอบการในกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542: 3-48 – 3-52) ได้เสนอว่าในส่วนของการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นในการจัดการด้านการท่องเที่ยวนั้นมี 2 ลักษณะ คือ

1. **ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ** ซึ่งมีอยู่ 2 ทาง คือ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น เกิดการสร้างงาน การพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการให้บริการทางการท่องเที่ยว และครอบครัวในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม และประโยชน์ทางสังคม ได้แก่ เกิดสัญญาทางสังคมอันเนื่องมาจากการตกลงในสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบร่วมกันของสมาชิกในสังคม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น

2. ผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งในทางบวกและทางลบ ผลกระทบในทางบวกก็คือประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ(ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 1) ส่วนผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ การขยายตัวของชุมชน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารหากไม่มีการจัดการที่ดี ตลอดจนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน อาจถูกกลืนหรือเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน เป็นต้น

กราเดซ พัยมวิเชียร(2544: 27) ได้ให้แนวคิดว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน โดยชุมชนต้องมั่นใจว่ามีจุดขายที่น่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม และความสวยงามของธรรมชาติ เป็นต้น และต้องมีภูมิคุ้มกันเข้มแข็งพอเพียงที่จะไม่ให้อวัฒนธรรมต่างถิ่นมากลืนแนวคิด วิถีชีวิตที่สืบเนื่องกันมาและดำรงให้เปลี่ยนไป ประเด็นที่สำคัญที่ต้องคำนึงในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน คือ การกำหนดพื้นที่ใช้สอยเพื่อไม่ให้นักท่องเที่ยวและกิจกรรมก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน พันธมิตรทางธุรกิจ ได้แก่ องค์กร บริษัท ห้างร้าน ฯลฯ ที่ดำเนินการอยู่แล้ว มีชื่อเสียง มีความสามารถด้านการบริหาร และยินดีที่จะช่วยเหลือสังคมหรือชุมชน และหลักการขาย ต้องหาจุดขาย วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชน

และแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชนนั้น จะต้องตระหนักในเรื่องหลักๆที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนต้องมีความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีการดำเนินงานกระจายแบบราบแขนงเป็นโครงข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เน้นจุดขายที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ ชุมชนมีความเข้มแข็ง รู้เท่าทันการไหลบ่าของวัฒนธรรมและเทคโนโลยี รู้จักการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด และที่สำคัญการท่องเที่ยวจะเป็นเพียงรายได้เสริมมิใช่รายได้หลักของชุมชน

สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชนในประเทศไทยนั้นนับเป็นการจัดการเชิงธุรกิจในชุมชนที่ต่อเนื่องจากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวสวนเกษตร โดยเจ้าบ้านที่เข้าร่วมเป็นผู้ให้บริการบ้านพักจะต้องเรียนรู้และเข้าใจวิธีการให้บริการ ทั้งการจัดที่พักที่มีคุณภาพ(สะอาด สะอาด และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว) การติดต่อสื่อสาร พูดคุยสนทนาปราศรัยในภาษาที่เข้าใจกันได้ง่าย และการให้บริการที่เป็นมิตรไมตรี เป็นต้น (รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2542: 30-34)

สรุป การท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เกิดจากการผสานแนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืนกับแนวคิดทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีการให้บริการที่พักและกิจกรรมต่างๆ โดยชุมชน นักท่องเที่ยวและชุมชนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นจุดขายในด้านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและความสวยงามของธรรมชาติ ซึ่งในการจัดการหรือการดำเนินการจะต้องคำนึงถึงความพร้อมของชุมชนในด้านต่างๆ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ และที่สำคัญคือกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เข้าไปจะต้องไม่ทำลายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน โดยกำหนดพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นทางการ และมีการดำเนินการที่เป็นเครือข่ายพันธมิตร

2.3. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมีการเปรียบเทียบความแตกต่างจากระยะเวลาหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากอีกระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเปรียบเทียบในระยะเวลาก่อนและหลังการมีปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดเข้ามาในบริบทที่จะทำการศึกษา บางท่านอาจถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หรือบางท่านอาจเห็นว่าเป็นไปในทิศทางกลับกัน อาจสามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การที่โครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคมได้เปลี่ยนไป ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ การที่วิถีชีวิตระเบียบแบบแผนต่างๆ ได้เปลี่ยนไปจากเดิม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นการศึกษาปรากฏการณ์เดียวกัน แต่มองในสองมุมมอง คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็มีผลต่อสังคมเช่นกัน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง สมศักดิ์ ศรีสันติสุข(2528: 15) ได้เสนอแนวการวิเคราะห์ไว้ 7 ประการ ดังนี้ ประการที่หนึ่ง จำนวนของการเปลี่ยนแปลง เน้นความสำคัญและปริมาณว่ามีการเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อย เป็นการวัดจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง ประการที่สอง ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง ประการที่สาม อัตราของการเปลี่ยนแปลง ประการที่สี่ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ประการที่ห้า ระดับของการเปลี่ยนแปลง ประการที่หก ธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพิจารณาได้ 3 แบบ คือ (1) การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ มักต้องใช้เวลา นานและอาจเป็นไปได้โดยไม่รู้ตัว (2) การเปลี่ยนแปลงแบบพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีแผนการดำเนินการและจุดมุ่งหมาย และ(3) การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบทันทีทันใด มีการเตรียมการไว้อย่างตั้งใจและมักจะมีการใช้กำลังบังคับ สุดท้ายประการที่เจ็ด มิติ

ของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพิจารณาได้ 3 มิติ คือ (1) มิติที่มีลักษณะ โครงสร้าง เน้นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคม (2) มิติเกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยในมิตินี้พิจารณาได้ 3 ทาง คือ การรับสิ่งใหม่ๆ การกระจาย และการบูรณาการรวมหน่วย (3) มิติที่มีลักษณะการกระทำระหว่างกัน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 5 ทาง คือ ความถี่ ระยะทางสังคม แนวทางของสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แนวนอนไปสู่ความสัมพันธ์แนวตั้ง (หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แนวตั้งไปสู่ความสัมพันธ์แนวนอน) ความสัมพันธ์แบบผิวเผินที่มีวิธีการต่างๆ ไปสู่ความสัมพันธ์แบบลึกซึ้ง (หรืออาจจะเป็นความสัมพันธ์แบบลึกซึ้งไปสู่ความสัมพันธ์แบบผิวเผินที่มีวิธีการต่างๆ) และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่เป็นรูปแบบ

ในส่วนของลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน (2528: 11-12) กล่าวว่านักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักจะกล่าวถึงในรูปของ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม หรือกล่าวถึงสถาบันต่างๆ ในสังคมหรือชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ดังนั้น ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปเพื่อ ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบ เศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครอง และระบบความเชื่อและประเพณี เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจสามารถกล่าวได้ อย่างกว้างดังนี้ ปัจจัยที่หนึ่ง ปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยา ได้แก่ ทำเลที่ตั้ง ทรัพยากรรอบๆ หมู่บ้าน สภาพภูมิประเทศ ที่ดิน แหล่งน้ำธรรมชาติ และสภาพภูมิอากาศ ปัจจัยที่สอง ปัจจัยทางด้าน สาธารณูปโภค ปัจจัยที่สาม ปัจจัยทางการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่ ตลอดเวลา สิ่งที่สังเกตได้ง่าย คือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปยังสังคมชนบท ปัจจัยที่สี่ ปัจจัยด้านสื่อสารมวลชน ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อชุมชนและรวดเร็วในปัจจุบัน ปัจจัยที่ ห้า ปัจจัยด้านชาติพันธุ์ และปัจจัยที่หก ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพ เช่น บุคลิกของผู้นำชุมชนที่มี ความรู้ ความฉลาด และความสามารถในการพัฒนาท้องถิ่น

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นการ เปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบการปกครอง และระบบ ความเชื่อประเพณี เป็นต้น

2.4.แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

การเกิดขึ้นมาของนิเวศวิทยาการเมือง เป็นเสมือนการเสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อม การแสวงหาแนวทางการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่พยายามนำเอาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาผสมผสานกับสังคมศาสตร์นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์ในเชิงพลวัต โดยที่สังคมศาสตร์ทำหน้าที่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการ และพลังผลักดันที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา นิเวศวิทยาการเมืองจึงเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ที่ผนวกข้อพิจารณาทางเศรษฐศาสตร์การเมืองกับหลักการทางนิเวศวิทยา ผู้ที่บุกเบิกแนวคิดนี้ คือ Blaikie และ Brookfield (1987: 1-2) ที่เขียนหนังสือชื่อ Land Degradation and Society โดยมองปัญหาการเสื่อมโทรมของที่ดินเป็นปัญหาทางด้านสังคม เนื่องจากการที่จะบอกว่าที่ดินเสื่อมโทรมเป็นการให้ความหมายทางสังคม

ในด้านพัฒนาการของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเริ่มเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ซึ่งนักสังคมศาสตร์เริ่มตระหนักมากขึ้นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมและความสำคัญทางการเมือง และอาจกล่าวได้ว่านิเวศวิทยาการเมืองมีจุดเริ่มต้นมาจากความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศโลกที่สามที่มีการถกเถียงกันถึงสาเหตุความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และมักจะมีคำอธิบายต่างๆ ที่กล่าวถึงสาเหตุว่ามาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การวางแผนทางเศรษฐกิจที่ผิดพลาดหรือขาดแคลนความรู้และเทคโนโลยี ซึ่งคำตอบเหล่านี้ไม่เป็นที่น่าพอใจของนักสังคมศาสตร์ที่มองหาแนวคิดในเชิงวิพากษ์ ดังนั้นแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองจึงเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองสิ่งที่ขาดไปโดยเฉพาะมิติทางการเมือง นิเวศวิทยาการเมืองในยุคแรกๆ เป็นการวิพากษ์แนวคิดของพวกมัลธัสใหม่ (Neo-Malthusian) ซึ่งการวิพากษ์ส่วนใหญ่มาจากนักคิดทางสิ่งแวดล้อมฝ่ายซ้าย ดังนั้นนิเวศวิทยาการเมืองในยุคแรกๆ จึงได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีของมาร์กซิสต์ (ชูศักดิ์ วิทยภัค, 2545: 4)

นิเวศวิทยาการเมืองมีมุมมองขั้นพื้นฐานหรือแนวทางการศึกษาที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก การให้ความสนใจกับผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรง (Resource Users) และความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเหล่านี้ เช่น ชาวนา ชาวไร่ และคนที่อยู่ในป่า เป็นต้น ประการที่สอง การวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงจากระดับจุลภาคขึ้นไปจนถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาค (Chain of Explanation) เช่น จากระดับท้องถิ่นขึ้นไปจนถึงระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลก ประการที่สาม การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น กระบวนการสร้างรัฐชาติที่มีต่อความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร (ชูศักดิ์ วิทยภัค, 2543: 251)

จากการศึกษาของ Vandergeest (1996: 159-176) พบว่าการควบคุมป่าในประเทศไทยในขั้นแรกไม่ได้ใช้วิธีการครอบครองพื้นที่ (Territorial Control) แต่เป็นการควบคุมโดยผลิตภัณฑ์ (Product) เช่น ไม้สัก ยางสนเท่านั้น ต่อมาการควบคุมป่าไม้เริ่มมีการใช้วิธีการครอบครองพื้นที่ (Territorial Control) มีการกำหนดเขตพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนหรือป่าคุ้มครอง จากนั้นได้มีการพัฒนามากำหนดพื้นที่ตามหน้าที่ทางนิเวศวิทยา(Functional)หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ถ้าพื้นที่เข้าเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ หรือมีความสวยงามก็จะกำหนดนิยามออกมามากอีกแบบ ซึ่งแนวคิดการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่สงวนพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ เป็นแนวคิดที่รัฐไทยรับมาจากสหรัฐอเมริกา มีการกำหนดเป็นเขตตามความสำคัญของระบบนิเวศวิทยา และกรมป่าไม้ได้ใช้แนวคิดหน้าที่(Functional)นี้ไปกำหนดว่าพื้นที่นี้ทำอะไรได้หรือทำอะไรไม่ได้ในรูปของพระราชบัญญัติ ทำให้เกิดปัญหาตามมาโดยเฉพาะในท้องถิ่นที่มีคนอาศัยอยู่

ทางการศึกษาวิจัยนั้นในระยะแรกการศึกษาแนวนิเวศวิทยาการเมืองจะเน้นด้านความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งวิเคราะห์ความซับซ้อนของทรัพยากรพร้อมกับความซับซ้อนของบริบทและเงื่อนไขทั้งในประวัติศาสตร์และปัจจุบัน ทั้งในเชิงโครงสร้างและในเชิงการปฏิบัติการจริงในท้องถิ่น ที่นำไปสู่ความขัดแย้งในการควบคุมและจัดการทรัพยากรในระดับต่างๆ รวมถึงความขัดแย้งที่เกี่ยวกับความเข้าใจความหมายของสิทธิที่แตกต่างกัน และการซ้อนทับกันของสิทธิต่างๆ เช่น ระหว่างสิทธิตามกฎหมายและสิทธิตามจารีตประเพณีของท้องถิ่น การกีดกันสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชนบางกลุ่ม ความขัดแย้งระหว่างหน่วยทางสังคมต่างๆ เช่น ระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น และความขัดแย้งภายในหน่วยทางสังคม เช่น ความขัดแย้งภายในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง ตลอดจนหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขที่จะช่วยให้มีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

การศึกษาในเวลาต่อมาได้หันมาให้ความสนใจกับความสัมพันธ์ด้านความเคลื่อนไหวของอำนาจ ที่เห็นได้จากกระบวนการทางสังคมของการสร้างและการนิยามความหมาย พร้อมทั้งการต่อรองเกี่ยวกับความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร เน้นการศึกษาพลวัตและมุมมองของชุมชนท้องถิ่นผ่านปฏิบัติการและกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาพลวัตของปฏิบัติการต่างๆ ในท้องถิ่นที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชน ในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากร พร้อมๆกับการศึกษาถึงกระบวนการสร้างและนิยามความหมายของสิทธิประเภทใหม่ๆที่จะช่วยสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรหรือการโต้เถียงเชิงอุดมการณ์และศีลธรรมในสังคม เพื่อทำความเข้าใจกับเงื่อนไขต่างๆที่ผลักดันให้เกิด

กระบวนการของชุมชนในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่กับพลังอำนาจอื่นๆในสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 23)

สรุปแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้เป็นประเด็นทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับประเด็นทางสังคม และการเมือง เป็นการพยายามหาแนวทางการวิพากษ์ปรากฏการณ์ที่รวมเอาเงื่อนไขทางการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยมีฐานคิดที่ว่าเรื่องของทรัพยากรเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่อาศัยการเมืองเป็นตัวขับเคลื่อน ปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเป็นเรื่องของการไม่ชัดเจนเรื่องของกรรมสิทธิ์ มีการยึดถือกรรมสิทธิ์ที่แตกต่างกันระหว่างระหว่างที่ยึดถือกรรมสิทธิ์จากการรับรองของกฎหมาย ขณะที่ชาวบ้านยึดถือกรรมสิทธิ์จากสิทธิการใช้ประโยชน์ โดยใช้รัฐไทยรับเอาแนวคิดการครอบครองพื้นที่มาควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดปัญหาความขัดแย้งในหลายพื้นที่ที่มีคนอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า

2.5. แนวคิดความขัดแย้ง

เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ซึ่งมองสังคมว่า ประกอบด้วยสมาชิกที่แบ่งแยกออกเป็นชนชั้นต่างๆ 2 กลุ่มใหญ่ คือ ชนชั้นที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินกับชนชั้นแรงงาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกเอารัดเอาเปรียบ และสังคมเป็นระบบที่มีความขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นอยู่ตลอดเวลา

ต่อมา ราล์ฟ ดาเรนคอร์ท(Ralf Dahrendorf)(อ้างใน กุทชงค์ กุลทลบุตร, 2528: 168-169) ได้เสนอความเห็นแย้งว่า ความขัดแย้งนั้นขึ้นอยู่กับอำนาจไม่ใช่มาจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมประกอบด้วยกลุ่มต่างๆมากมาย ในแต่ละกลุ่มจะมีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องของการไม่เท่าเทียมในด้านสิทธิอำนาจ โดยผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าจะมีสิทธิอำนาจในการสั่งการ ตลอดจนออกกฎเกณฑ์ต่างๆบังคับผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ

โดยทั้งมาร์กซ์ และดาเรนคอร์ท ต่างก็ได้อธิบายถึงทฤษฎีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นคล้ายกัน แต่ต่างกันตรงที่ มาร์กซ์ เน้นทางด้านเศรษฐกิจ เป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นทางเศรษฐกิจ ส่วนดาเรนคอร์ท เน้นทางด้านอำนาจ เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม

ลีวิส โคเซอร์(Lewis Coser) (อ้างใน กุทชงค กุลทลบุตร, 2528: 170-172) ได้อธิบายความขัดแย้งในรูปของการก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และได้พัฒนาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการทางสังคมขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ของกลุ่มให้แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นและการทำให้ขอบเขตของกลุ่มเข้มแข็งและเด่นชัดขึ้น บ่อยครั้งจะนำกลุ่มไปสู่การแสวงหาหรือการขยายความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น โดยความขัดแย้งที่เป็นจริงมุ่งที่การบรรลุ

วัตถุประสงค์เฉพาะบางอย่าง ขณะที่ความขัดแย้งที่ไม่เป็นจริงมุ่งที่การลดความตึงเครียด ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้ในสภาพการณ์ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเท่านั้น ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจะมีความขัดแย้งเช่นเดียวกันกับการมีสันติภาพ ความขัดแย้งบางครั้งนำไปสู่การเอาเหตุแห่งความขัดแย้งออกไป ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆอาจนำไปสู่การขยายปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่างๆ ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายนำไปสู่การสร้างบรรทัดฐานอย่างใหม่ของกลุ่มและเป็นการยืนยันบรรทัดฐานเดิมอีกครั้ง อาจเป็นการทดสอบอำนาจของทั้งสองฝ่าย และหากความขัดแย้งกับกลุ่มภายนอกยังมีมากขึ้นเท่าใดการมีส่วนร่วมทางสังคมของสมาชิกในกลุ่มยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

การวิเคราะห์หรือคาดคะเนภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งต้องพิจารณาทั้งองค์ประกอบด้านตัวบุคคลและสภาพการณ์ ซึ่งประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2529: 93-95) ได้สรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้

หนึ่ง ภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ลักษณะและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบเฉพาะตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความขัดแย้ง เช่น การมีปัญหาการปรับตัว ขอบป้องกันตนเอง เป็นต้น และ(2) สภาพการณ์ที่เป็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่น การแก่งแย่งแข่งขัน การใช้อำนาจบังคับควบคุม เป็นต้น

สอง ยังมีปริมาณและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบทั้งสองนี้มากขึ้นเท่าใดก็ยังมีโอกาสของการเกิดความขัดแย้งได้มากและรุนแรงเท่านั้น เพราะทั้งสองจะทำงานร่วมกันจะกระตุ้นและส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะก่อให้เกิดความขัดแย้งต่างๆขึ้นตามแต่จะมากหรือน้อย

สาม เมื่อเกิดความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวขึ้นมักมีผลต่อการเพิ่มปริมาณและความรุนแรงในการแสดงออกของบุคคลที่มีลักษณะโน้มนำกับความขัดแย้ง และในทำนองเดียวกันก็ยังเพิ่มโอกาสและความรุนแรงของสถานการณ์ที่กระตุ้นความขัดแย้งยิ่งขึ้น

สำหรับในด้านลักษณะของความขัดแย้ง ยศ สันตสมบัติ(2544: 169-170) ได้จำแนกความขัดแย้งไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งมักเกิดจากปัญหาในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐที่ขัดแย้งกัน เช่น การเข้มงวดกับการใช้ประโยชน์จากป่าของเจ้าหน้าที่รัฐแต่ในขณะเดียวกันรัฐก็มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อส่งออก นโยบายที่ขัดแย้งกันนี้บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐกับชุมชน เพราะมีลักษณะเลือกปฏิบัติ

2. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการแย่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ความขัดแย้งในลักษณะนี้มีสาเหตุมาจากความถักถักทางด้านกฎหมายและนโยบาย และการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะนโยบายที่สนับสนุนภาคธุรกิจให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและขาดการตรวจสอบอย่างจริงจังจากเจ้าหน้าที่รัฐ

3. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน มักเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งประเภทนี้มักจบด้วยการประนีประนอม

4. ความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่มีฐานะและผลประโยชน์แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเหมืองฝายและเจ้าของนาที่ต้องการรักษาป่าซึ่งขัดแย้งกับกลุ่มผู้ค้าไม้หรือนายทุนที่ต้องการตัดไม้

สรุป ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติของสังคม เกิดขึ้นได้ในสภาพการณ์ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเท่านั้น ความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของความรุนแรงหรือก่อให้เกิดผลในทางลบเพียงอย่างเดียว โดยความขัดแย้งแบ่งออกเป็นความขัดแย้งที่เป็นจริงซึ่งมุ่งการบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะบางอย่าง และความขัดแย้งที่ไม่เป็นจริงซึ่งมุ่งการลดความตึงเครียด ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจะมีความขัดแย้งเช่นเดียวกันกับการมีสันติภาพ หากเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มมากเท่าใดความกลมเกลียวและเอกลักษณ์ของกลุ่มจะมากขึ้นเท่านั้น ในการวิเคราะห์หรือคาดคะเนภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งต้องพิจารณาที่องค์ประกอบด้านตัวบุคคลและสภาพการณ์ สำหรับลักษณะของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอาจจำแนกได้ 4 ลักษณะ ดังนี้ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน และความขัดแย้งภายในชุมชน

2.6. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง

Buckles และ Rusnak (1999: 1-9) กล่าวว่า ความขัดแย้งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องชั่วร้าย ความขัดแย้งนำมาสู่การแสวงหาความร่วมมือหรือความขัดแย้งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ถึงแม้หลายคนจะคิดว่าความขัดแย้งนำไปสู่การประเมินค่าหรือความรุนแรงซึ่งถ้าหากมองข้ามไปอาจจะสะสม และอาจจะเบียดมาในช่วงใดช่วงหนึ่ง เราควรจะมองความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติของสังคมมนุษย์ ไม่ควรขจัดความขัดแย้งออกไป ควรจะหาวิธีการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงทำให้เกิดการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งอาจเกิดจากปัญหาการขาดแคลนข้อมูลในการวางแผนการจัดการ ขาดความรู้ความเข้าใจ นโยบายเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรไม่ชัดเจน เกิดการแบ่งแยกเกิดการไม่เสมอภาคกัน จำเป็นที่จะต้องเข้าแทรกแซงหากเกิดความขัดแย้งที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น การจัดการความขัดแย้งของสังคมสมัยใหม่ คือ การดำเนินการฟ้องศาลหรือการไปเอาข้อเท็จจริงมาจัดการแก้ไขความขัดแย้ง ในขณะที่ท้องถิ่นมักจะอาศัยผู้อาวุโสจัดการความขัดแย้ง ความขัดแย้งยังคงมีอยู่แต่จะอย่างไรไม่ให้เกิดการเผชิญหน้า การยุติความขัดแย้ง ไม่ได้หมายความว่าจะยุติ บางครั้งสันติภาพกับเสรีภาพไม่ได้ไปด้วยกัน การแก้ปัญหาความขัดแย้งไม่ได้หมายความว่าทรัพยากรจะกระจายได้เท่ากัน คนที่มีอำนาจมากก็จะได้นักคนที่มีอำนาจน้อยก็จะได้น้อย การจัดการความขัดแย้งเป็นกลไกทางสังคมอันหนึ่งเป็นกลไกทางจารีตประเพณี บางกรณีใช้ระบบเครือญาติในการจัดการความขัดแย้ง อาจมีคนกลางในการไกล่เกลี่ย ซึ่งคนกลางต้องมีความเข้าใจคนหลายฝ่าย เป็นคนที่มีหน้ามีตาทางสังคมที่ยอมรับได้หรือคนที่รู้เรื่องของปัญหา การไกล่เกลี่ยทำให้เกิดการเจรจาต่อรอง ซึ่งในวัฒนธรรมของชาวเอเชียเป็นเรื่องยากที่รัฐจะเข้ามาทำการไกล่เกลี่ย จำเป็นต้องใช้คนนอก รัฐ อาจต้องมีการสร้างเวทีหรือพื้นที่ในเชิงนโยบาย การจัดการความขัดแย้งมักมีการประสานงานกัน การให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน การติดต่อกัน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นย่อมต้องมีการหาวิธีเพื่อจัดการกับความขัดแย้ง ซึ่งตามแนวคิดการจัดการกับความขัดแย้งของ Thomas(1978) (อ้างใน วิชาดา คุณาวิกติกุล และเรมวาล นันทสุภวัฒน์, 2541: 16-18) เขาได้แบ่งวิธีจัดการกับความขัดแย้งออกเป็น 5 วิธี โดยใช้พฤติกรรม 2 แบบ คือ พฤติกรรมการกล้าแสดงออก และพฤติกรรมความร่วมมือ เป็นพื้นฐานในการอธิบายแนวคิดของเขา วิธีการจัดการกับความขัดแย้ง ได้แก่

1. การปรองดอง วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกแต่มีพฤติกรรมความร่วมมือสูง โดยฝ่ายหนึ่งมักจะยอมเสียสละความต้องการของตนเอง เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของอีกฝ่ายทำให้เกิดบรรยากาศของการชนะ-แพ้ เหมาะที่จะใช้เมื่อฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมากกว่า เกิดการยอมรับเพื่อระงับความขัดแย้งแต่ปัญหาจริงยังคงไม่ได้รับการแก้ไข

2. การประนีประนอม วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกและมีพฤติกรรมความร่วมมือในระดับปานกลาง เพราะแต่ละฝ่ายต่างตระหนักดีว่า ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งแต่ละฝ่ายต้องไม่พอใจ ดังนั้นต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์และเสียประโยชน์บ้าง ใช้ได้ดีเมื่อเป้าหมายมีความสำคัญปานกลาง หรือทั้งสองฝ่ายมีอำนาจเท่าเทียมกัน เช่น ความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากร เป็นต้น

3. การแข่งขัน วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกสูง แต่มีพฤติกรรมความร่วมมือในระดับต่ำ เพราะต่างฝ่ายต่างต้องการให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามความต้องการหรือจุดหมายของตน ทำให้เกิดสถานการณ์ ชนะ-แพ้ คือ ฝ่ายหนึ่งได้ฝ่ายหนึ่งเสีย ควรใช้ในสถานการณ์ที่ต้องการการตัดสินใจที่รวดเร็ว

4. การหลีกเลี่ยง วิธีนี้บุคคลจะมีทั้งพฤติกรรมกล้าแสดงออกและพฤติกรรมความร่วมมือในระดับต่ำ กล่าวคือ บุคคลจะเลี่ยงหรือถอยออกจากสถานการณ์ที่จะนำไปสู่การโต้แย้งกัน ทำให้เกิดสถานการณ์ แพ้-แพ้

5. การร่วมมือ วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกและพฤติกรรมความร่วมมือในระดับสูง คือทั้งสองฝ่ายจะได้ตามที่ต้องการ ทำให้เกิดสถานการณ์แบบ ชนะ-ชนะ เพราะทั้งสองฝ่ายพอใจในข้อสรุป โดยต่างก็พยายามที่จะหาวิธีการแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์หรือจุดหมายร่วมกัน อาจจะมีการโต้แย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ เกิดความร่วมมือขึ้น วิธีนี้นับเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการจัดการกับความขัดแย้ง แต่จะใช้เวลาค่อนข้างมากในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ดี

ยศ สันตสมบัติ, 2544: 170-171 ศึกษาถึงแนวทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้าน ได้สรุปเป็น 6 แนวทาง คือ

1. การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ เช่น การจับกุมผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนและว่ากล่าวตักเตือนหรือปรับใหม่ แนวทางนี้ใช้ได้แต่เฉพาะปัญหาความขัดแย้งภายในหรือระหว่างชุมชนใกล้เคียงกันเท่านั้น เพราะเป็นการจัดการตามประเพณีและมีลักษณะยืดหยุ่น แต่ไม่อาจใช้ได้กับกรณีขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับบุคคลภายนอก

2. การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน มักจะใช้กับกรณีความขัดแย้งกับนายทุนภายนอกหรือกรณีที่มีการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่เป็นธรรม เช่น การต่อต้านสัมปทานไม้ การต่อต้านการประกาศเขตอุทยาน การต่อต้านการสร้างเขื่อน เป็นต้น

3. การสร้างเครื่องข่ายองค์กรชาวบ้านในระดับตำบล ลุ่มน้ำ จังหวัด และระดับภูมิภาค เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน

4. การประสานงานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการกับปัญหา เช่น การร้องเรียนเจ้าหน้าที่เมื่อเกิดมีกรณีละเมิดทรัพยากรของชุมชนในบางพื้นที่ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ มองเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร เจ้าหน้าที่ของรัฐกับคณะกรรมการชุมชนจะทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. การต่อรองกับรัฐเพื่อให้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ในบางพื้นที่เริ่มมีการจัดตั้งองค์กรในรูปของคณะกรรมการป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ มีการออกกฎเกณฑ์การใช้ป่าเป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดบันทึกกรณีการละเมิดกฎเกณฑ์และการตัดสินใจโดยคณะกรรมการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการหาช่องทางทำงานร่วมกับรัฐ เช่น การร่วมจัดโครงการปลูกป่ากับรัฐ แนวทางการทำงานดังกล่าวข้างต้น เป็นความพยายามของชาวบ้านที่จะให้รัฐยอมรับความสามารถและศักยภาพในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากร รวมทั้งเป็นความพยายามในการปรับปรุงเทคนิควิธีการในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

6. การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและผู้มีอิทธิพลในกรณีเกิดความขัดแย้งขึ้น การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และเพิ่มศักยภาพในการรู้เท่าทันปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์กับรัฐ และเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้านไปด้วยในตัว

จากแนวทางการแก้ไขปัญหาดังที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าชาวบ้านให้ความสนใจกับการแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ต้องการร่วมมือกับทุกฝ่าย มิใช่เพียงการเรียกร้องหรือต่อต้านฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ชาวบ้านตระหนักดีว่าการแก้ปัญหาในแนวทางที่ถูกต้อง คือ การทำความเข้าใจและแสวงหาความร่วมมือกับทุกฝ่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้องค์กรของชุมชนได้รับการยอมรับและสามารถจัดการทรัพยากรของตนได้อย่างยั่งยืน

ชาวบ้านในชุมชนหลายแห่งมีจารีตประเพณี อุคมการณ์และจิตสำนึกในการรักษาธรรมชาติ แวดล้อม มีภูมิปัญญา วิธีการ และศักยภาพในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และยังสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทและแนวทางในการทำงาน รวมทั้งยังได้พยายามแสวงหารูปแบบและแนวทางในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรที่ทวีความรุนแรงและซับซ้อนขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในทางกลับกันหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายและกฎหมายกลับมีการปรับเปลี่ยนที่เชื่องช้าและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญขวางกั้นความร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการจัดการทรัพยากร และที่ยิ่งไปกว่านั้นก็คือ โครงการพัฒนาของรัฐในหลายๆ โครงการยังเป็นตัวการสำคัญในการกีดขวางและทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบการจัดการ และความหลากหลายทางชีวภาพให้ลดน้อยถอยลงไปอีกด้วย

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมาสู่การปลูกพืชพาณิชย์เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ระบบการจัดการทรัพยากรที่เคยวางอยู่บนสำนึกของความเป็นกลุ่มและพวกพ้องเริ่มเสื่อมประสิทธิภาพลง การแก้ปัญหาในระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรบนที่สูง เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ได้ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศของพื้นที่สูงมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน การทำความเข้าใจกับระบบนิเวศเกษตรในรูปแบบต่างๆ เช่น ไร่แบบย้ายที่ ไร่หมุนเวียน สวนเมือง เหมืองฝาย และป่าชุมชน รวมทั้งการประยุกต์ใช้ระบบการจัดการทรัพยากรเหล่านี้ให้สอดคล้องกับบริบทของยุคสมัยกลายเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้การจัดการทรัพยากรของพื้นที่ภาคเหนือ ดอนบนมีลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้อย่างแท้จริง

สรุป ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติของสังคมมนุษย์ ไม่ควรขจัดความขัดแย้งออกไปแต่ควรที่จะร่วมมือกันหาวิธีการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงทำให้เกิดการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือทำอะไรไม่ให้เกิดการเผชิญหน้า การจัดการความขัดแย้งเป็นกลไกทางสังคมอันหนึ่งเป็นกลไกทางจารีตประเพณี ซึ่งในบางกรณีใช้ระบบเครือญาติใช้คนกลางในการไกล่เกลี่ย การจัดการความขัดแย้งโดยทั่วไปอาจแบ่งได้ 5 วิธี ได้แก่ การปรองดอง การประนีประนอม การแข่งขัน การหลีกเลี่ยง และการร่วมมือ โดยอาศัยพฤติกรรมการกล้าแสดงออกและพฤติกรรมความร่วมมือเป็นพื้นฐานในการอธิบายวิธีการต่างๆ ที่ได้กล่าวมา สำหรับแนวทางในการจัดการความขัดแย้งของชาวบ้าน โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำแนกได้ 6 แนวทาง ได้แก่ การปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้าน การสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในระดับตำบล กลุ่มน้ำ จังหวัด และระดับภูมิภาค การประสานงานกับรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการกับปัญหา การต่อรองกับรัฐเพื่อให้รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่นๆ ซึ่งการจะปรับใช้วิธีการหรือแนวทางการจัดการความขัดแย้งจะต้องพิจารณาให้เหมาะสมบริบทและสภาพการณ์นั้นๆ

2.7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและธรรมชาติ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง ดังนี้

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันติฉิน กาญจนพันธุ์ (2536: 4) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ป่าชุมชนประเทศไทย: ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนภาคเหนือ พบว่า ในกรณีภาคเหนือตอนบน ยังคงมีพื้นที่ป่าประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่ภาค มีชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่ามากกว่า 2,500 หมู่บ้าน มีประชากรราว 1 ล้านคน ชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่มีประวัติของการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่ามานานนับร้อยปี เป็นประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในล้านนาที่มีการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชน โดยมีรากฐานทางวัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องการนับถือผี ที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของการรักษาป่า อาจกล่าวได้ว่าในหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านจะมีจารีตประเพณีเป็นกฎเกณฑ์ในการจัดการ โดยแสดงออกผ่านทางองค์กรของชาวบ้าน ที่มีกฎเกณฑ์ตามประเพณีตามกลไกควบคุมการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การใช้น้ำ การเก็บของป่า ตลอดจนการใช้ไฟ

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2538: 38-39) ศึกษาหมู่บ้านกับศักยภาพในการจัดการทรัพยากร กรณีศึกษาการจัดการลุ่มน้ำชุมชนภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในภาคเหนือ ซึ่งให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน หมู่บ้านสามารถจัดการทรัพยากรส่วนรวม อาทิ ทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยสมาชิกทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันและควบคุมอัตราการใช้ให้เหมาะสมกับขีดความสามารถของระบบนิเวศ ทั้งนี้สถาบันหมู่บ้านเป็นกลไกในการจัดการดูแลโดยอยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืนของระบบทรัพยากรและความมั่นคงของวิถีชีวิตชุมชน และได้เสนอแนะให้รัฐควรรับรองสิทธิของชุมชน ที่มีการจัดการลุ่มน้ำมาอย่างยั่งยืน โดยการออกกฎหมายรับรองสิทธิการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นรวมทั้งมีการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น

ยศ สันตสมบัติ (2544: 143-147) ได้ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่าในเขตภาคเหนือตอนบน หมู่บ้านป่าเมี่ยงตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายล้อมรอบบริเวณเทือกเขาผีปันน้ำ บริเวณรอยต่อของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยาลำปาง และแพร่ ป่าเมี่ยงมีสภาพคล้ายกับเป็นป่ากันชนให้กับป่าธรรมชาติบนเทือกเขาผีปันน้ำและทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขาดังกล่าวได้รับการปกป้องรักษาเป็นอย่างดี นอกจากนี้เป็นป่ากันชนที่ช่วยปกป้องต้นน้ำลำธารแล้ว ป่าเมี่ยงและการดำรงอยู่ของชุมชนป่าเมี่ยงยังมีบทบาทสำคัญในการป้องกันกรุกรุกของคณนอกเพื่อเข้าไปทำประโยชน์ในผืนป่าบนที่สูง และยังมีบทบาทสำคัญในการจัดทำแนวกันไฟและการป้องกันไฟป่าที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว นอกจากนี้ ป่าเมี่ยงยังเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีความยั่งยืนในด้านการผลิตและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

พรชัย ปรีชาปัญญา (2544: 33) ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือกล่าวว่า หากไม่มีชุมชนป่าเมืองแล้ว ป่าไม้ทั้งป่าบนเทือกเขาผีปันน้ำคงถูกถางเพื่อทำไร่ไปจนหมดสิ้นตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2520 แต่การที่เทือกเขาผีปันน้ำยังคงรักษาสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์เอาไว้ได้ก็เป็นเพราะชาวป่าเมืองที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บนลุ่มน้ำเล็กๆ ในหุบเขาสูงรอบพื้นที่ป่าช่วยปกป้องต้นน้ำของหมู่บ้านตนเองไว้จากการบุกรุกของคนนอก การเลี้ยงสัตว์และเก็บหาอาหารในป่าเมืองและป่าธรรมชาติ ตลอดจนการทำแนวกันไฟเพื่อปกป้องป่าเมืองจากไฟป่า ทำให้ระบบการผลิตและวิถีชีวิตของชาวป่าเมืองเต็มไปด้วยแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่สอดคล้องและเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน ชาวป่าเมืองตระหนักดีว่าสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ต้นเมืองเติบโตได้ดี และส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของเมืองอันเป็นที่มาของรายได้หลักของพวกเขา สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ช่วยรักษาความชุ่มชื้นในอากาศ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการจัดการต้นน้ำลำธารและส่งผลให้ป่าเมืองมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นป่าซับน้ำและช่วยลดการชะล้างของหน้าดิน การดูแลป่าของชุมชนป่าเมืองทำให้ป่าเมืองกลายเป็นป่ารอยต่อหรือป่ากันชนที่สำคัญในการปกป้องป่าธรรมชาติ และเป็นรูปแบบหนึ่งของป่าชุมชน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งมีดังนี้

วรเชษฐ์ หน่อคำ (2544: 92-94) ศึกษา ผู้นำท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้งในชุมชนชนบท พบว่า ความขัดแย้งในชุมชนมีทั้งความขัดแย้งรุนแรงชัดเจน และความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงชัดเจน สำหรับความขัดแย้งที่มีความรุนแรงชัดเจน เช่น ความขัดแย้งในเรื่องของทรัพยากร มีการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน สมาชิกในชุมชนใช้สารเคมีในการเกษตรไม่ระมัดระวังเอาไปทิ้งและล้างภาชนะในลำน้ำของหมู่บ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีความขัดแย้งที่ชุมชนไม่ได้รับรู้ เป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่ไม่รุนแรงนัก ไม่แสดงออกปรากฏให้เห็นชัดเจน ในส่วนของจัดการกับความขัดแย้งผู้นำท้องถิ่นใช้การป้องกันความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้น การควบคุมความขัดแย้ง และการระงับคดีความขัดแย้ง โดยใช้มิติแห่งอำนาจเป็นกลไกในชุมชน

ครุณี จงประสิทธิ์กุล (2544: 102-112) ศึกษา ความขัดแย้งระหว่างเจ้าที่ป่าไม้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม สภาพความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีความรุนแรงก่อให้เกิดความเสียหายของทรัพย์สินของทางราชการ และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการลดความขัดแย้งในชุมชน คือ การจัดการทรัพยากรที่สานประโยชน์ระหว่างรัฐกับชุมชน โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดยการนำแนวความคิดการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชนให้ชุมชนได้ตัดสินใจจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเอง

ปทุมรัตน์ ต๋อวงศ์ (2539: 81-83) ศึกษา การจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนชนบท เชียงใหม่ พบว่า ความขัดแย้งที่ปรากฏในชุมชนมีเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และ ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อร่างกายและ ทรัพย์สิน และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุด คือ ความขัดแย้งในเรื่องที่ทำกิน ระหว่างชาวบ้านกับองค์กรภายนอก เมื่อเกิดความขัดแย้งกับองค์กรภายนอกขึ้นชาวบ้านใช้ กระบวนการกลุ่มในการจัดการกับปัญหา และได้เลือกใช้วิธีการแบบแพ้-ชนะ หลายครั้งวิธีการแบบ นี้ทำให้เหตุการณ์ขัดแย้งบานปลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อต่างฝ่ายต่างใช้อารมณ์และความแข็งกร้าว ทำให้เกิดความเสียหายทั้งต่อร่างกายและทรัพย์สิน ต่อมาชาวบ้านได้เปลี่ยนจากวิธีการแข็งกร้าวมา ต่อสู้ด้วยสันติวิธีแต่ยังคงเป็นกลยุทธ์แบบแพ้-ชนะ ในส่วนของกระบวนการจัดการกับความขัดแย้ง นั้นช่วงแรกเป็นกระบวนการแบบไม่เต็มรูป ต่อมาเมื่อชาวบ้านได้ตั้งสมประสงค์ประกอบกับ ความรู้ที่ได้แสวงหาจากแหล่งความรู้อื่นๆ ทำให้ชาวบ้านพัฒนาการจัดการเป็นกระบวนการ แบบเต็มรูป โดยเริ่มตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน การตัดสินใจเลือกวิธีการที่ใช้จัดการกับ ปัญหา การกำหนดทางเลือก การตัดสินใจเลือกทางเลือก การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการ ประเมินผลติดตาม